Donanma Cemiyeti'nin Anadolu'da Örgütlenmesine İlişkin Gözlemler

Remarks on the Organization of the Charity for the Ottoman Navy in the Anatolia

Nurşen GÖK*

Öz

II. Meşrutiyet'in ilanıyla Osmanlı toplumunda toplanma ve dernek kurma hakkı yasal bir zemine oturtuldu. Bu çerçevede kurulan ilk cemiyet-derneklerden birisi Donanma Cemiyeti oldu. Osmanlı Donanması'na gemi satın almak amacıyla yardım toplamak üzere 19 Temmuz 1909 (6 Temmuz 1325) tarihinde kurulan Cemiyet, yaklaşık on yıl boyunca faaliyetlerini sürdürdü. Çok geniş bir teşkilatlanma ağına erişti. İmparatorluğun tüm bölgelerinde ve şehbenderlikler aracılığıyla yurt dışında kendisine faaliyet alanı oluşturduğunu gördüğümüz Cemiyet'in önceliği Anadolu'ya verdiği anlaşılmaktadır. İstanbul dışındaki ilk örgütlenmesini Kastamonu Vilayeti ve Bolu Sancağı'nda gerçekleştirmiştir. İstanbul'a coğrafi yakınlığı olan bu iki bölgeden sonra Edirne, Erzurum, Adana, Ankara, Aydın, İzmit, Bitlis, Bursa, Bolu, Çatalca, Diyarbakır, Sivas, Samsun, Trabzon, Kala-yi Sultaniye, Konya, Mamuretülaziz, Van, Basra, Bağdat, Bingazi, Beyrut, Cebel-i Lübnan, Cezayir-i Bahr-i Sefid, Hicaz, Halep, Resmo, Zor, Selanik, Suriye, Trablusgarp, Kıbrıs, Kudüs, Kandiye, Kosova, Medine-i Münevvere, Mısır, Manastır, Musul, Yanya, Yemen'de ayrıca Berlin ve Paris'te şubelerini açtı. Aldığı devlet yardımının yanı sıra, halkın güçlü desteğini de kazanmayı başardı. Yaptığı çalışmalar Osmanlı toplumunda ilgiyle karşılandı ve yankı buldu.

Anahtar Kelimeler:*Donanma Cemiyeti, İane*

* Uzman, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü.

Abstract

The right of association and meeting were obtained by the proclamation of Second Constutional Monarchy in the Ottoman Empire in 23rd of July, 1908. In this perspective one of early association established was the Charity for the Ottoman Navy. The charitable association set in 19th of July, 1909 (6th of July, 1325) with the aim of collecting contributions in order to purchase ship for the Ottoman navy and mainted its activities for a decade and reached a wide range of organizational network in such cities as Edirne, Erzurum, Adana, Ankara, Aydın, İzmit, Bitlis, Bursa, Bolu, Çatalca, Diyarbakır, Sivas, Samsun, Trabzon, Kastamonu, Kala-yi Sultaniye, Konya, Mamuretülaziz, Van, Basra, Bağdat, Bingazi, Beyrut, Cebel-i Lübnan, Cezayir-i Bahr-i Sefid, Hicaz, Halep, Resmo, Zor, Selanik, Suriye, Trablusgarp, Kıbrıs, Kudüs, Kandiye, Kosova, Medine-i Münevvere, Mısır, Manastır, Musul, Yanya, Yemen besides agencies in Berlin and Paris. The charitable association managed to provide a strong support from the public right along with governmental aid. The attempts and actions of the aforementioned association drawn a strong attention from the public and were set off repercussions in the society.

Key Words*: Charity for the Ottoman Navy, Donation*

Donanma Cemiyeti II. Meşrutiyet döneminde kurulmuş ilk uzun soluklu derneklerden birisidir[1]. Bilindiği üzere Meşrutiyet'in ilanı üzerine siyasi, iktisadi- mesleki, kadın, gençlik, dinsel, etnik ayrımcı birçok cemiyet-dernek kamu hayatında yer almıştı. Donanma Cemiyeti yarı-resmi niteliği ve vatanseverlik söylemiyle bu cemiyet-dernekler arasında yerini aldı.

Cemiyet, gelişen siyasi olaylar nedeniyle devletin bakayası için donanmanın gerekliliğine dair kamuoyunda üst düzeyde duyarlılığın oluştuğu bir ortamda, Osmanlı Donanması'nı güçlendirmek amacıyla merkezi İstanbul'da olmak üzere iane-yardım toplamak amacıyla kuruldu[2]. 19 Temmuz 1909 (6 Temmuz 1325) tarihinde kuruluşundan, 2 Nisan 1919 (2 Nisan 1335) tarihinde lağvına kadar yaklaşık on yıl süreyle faaliyet gösterdi ve faaliyetleri toplum tarafından ilgiyle izlendi.

---

[1] "Donanma-yi Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti" (DOMMC) adıyla kurulan Cemiyet 17 Şubat 1913 (4 Şubat 1329) tarihinde "Osmanlı Donanma Cemiyeti" adını aldı. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTEA) K.285 G. 22 B.22. Dâhiliye Nezareti tarafından Osmanlı Donanma Cemiyeti'ne (ODC) gönderilen isim değişikliği ile ilgili Padişah emrinin çıktığını bildiren 21 Şubat 1913 (8 Şubat 1329) tarihli yazı.

[2] İane toplama geleneği Osmanlı toplumunda özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında geniş bir faaliyet alanını kapsamakta ve gönüllülük esasına dayanmaktaydı. Yoksullara ve felaketzedelere yardımdan, kamu hizmet kurumları için bağış kampanyalarına kadar her türlü bağış ve para toplama faaliyeti iane kapsamı içine giriyordu. II. Meşrutiyet döneminde iane toplama geleneği önemli bir kamusal alan faaliyeti olarak devam etmiştir. Bu konuda kapsamlı bir araştırma için bakınız: Nadir Özbek, Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet: Siyaset, İktidar ve Meşruiyet 1876-1914, 2. baskı, İstanbul, 2004.

Cemiyet'in kurucuları arasında II. Belediye Dairesi'nin Sağlık Heyeti'nden Doktor Hafız İbrahim, İsmail Hakkı, Başmühendis Haşim, Doktor Petraki Papadapulo Beyler bulunmaktaydı[3]. Cemiyet gönüllü bir girişim olarak ortaya çıkmış olmakla birlikte teşkilatın gerek yaygınlaştırılmasında gerekse çalışmalarını yürütebilmesi konusunda güçlü bir devlet desteğine sahip oldu ve yarı resmi bir nitelik kazandı. Dâhiliye Nezareti tarafından valiliklere gönderilen tebliğlerle birçok bölgede ilk şube teşkilleri görevli vali ve kaymakamlar aracılığıyla gerçekleştirildi[4]. Cemiyet özellikle 1913 yılından sonra büyük bir devlet desteğiyle yoluna devam etti. Faaliyet gösterdiği alan sosyal yardımla ilgili değildi. Çalışmalarının ana eksenini devletin bir kurumu olan Bahriye Nezareti'nin mali yönden desteklenmesi oluşturuyordu.

Kuruluş amacında devletin güçlenmesi ve bakayası kaygılarının ağır bastığı görülmektedir ki, bu kaygı dönemin neredeyse tüm entelektüellerini ortak bir noktada birleştirmekteydi. Çalışmaların yürütülüşünde vatanseverlik olgusu ön plana çıkarılmıştı. Cemiyet'in yardım taleplerine cevap vermek vatansever olmakla özdeşleşmiş görülmektedir[5].

Donanma Cemiyeti, Nizamnâmesinin 4 Kasım 1909 (22 Teşrinievvel 1325) tarihinde onaylanmasından sonra merkez ve taşrada teşkilatlanma çalışmalarına başladı. Kuruluşundan bir yıl sonra 19 Temmuz 1910 (6

[3] Donanma Mecmuası (DM), sayı 1, Mart 1326/1910, s.4 -14; Selahittin Özçelik, Donanmayı Osmani Muavenet-i Milliye Cemiyeti, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, s.11.

[4]Örneğin Diyarbakır Valiliği tarafından Dâhiliye Nezaretine gönderilen 26 Haziran 1914 (13 Haziran 1326) tarihli yazıda, 22 Mayıs 1914 (9 Mayıs 1326) tarihli nezaret yazısı gereğince mülhakata gerekli tebligat yapılarak Donanma Cemiyeti Nizamnâmesi gereğince, vilayet şubesine bağlı Mardin, Maden Siverek livalarında ve Derik, Lice, Silvan, Midyat, Nusaybin, Cizre, Palu, Çermik, Viranşehir kazalarıyla Hani, Eğili nahiyelerinde çeşitli tarihlerde şubeler teşkil olunduğu bildirilmekteydi. TİTEA K.218 G.1 B.1- 32.

[5] Cemiyet'e iane vermekten kaçınan ya da yeterince yardım etmediği düşünülen özellikle üst düzey yöneticilerin teşhir edilmesi söz konusu olabilmekteydi. Doktor Fazıl Berki Bey Anadolu'ya yapmış olduğu bir bilgilendirme gezisi sırasında, taahhüt ettiği ianeyi vermekten kaçınan bir kaymakamı Donanma Mecmuası'nda yayınladığı yazısında ifşa etmekte ve verdiği ianeyle halka örnek olduğunu düşündüğü bir mutasarrıftan ise övgüyle bahsetmektedir. Yönetici konumunda olanlardan halka örnek olmaları için yüksek düzeyde iane vermelerinin beklendiği anlaşılmaktadır. Örneğin Gerede'de ianede bulunanların listesi incelendiğinde 900 kuruşla Gerede Kaymakamı Hüseyin Hüsnü Efendi'nin iane verenler arasında başı çektiği görülmektedir. Aylık taahhüdü 45 kuruş gibi yüksek sayılabilecek bir rakamdır. Kendisini 648'er kuruşla Dayızade Hacı İbrahim Ağa ve Ali Yazıcızade Mehmet Efendi izlemektedir. Hâkim Asaf Bey'in ianesi 600 kuruş olup aylık taahhüdü 20 kuruştur. Zabıta memuru Ali, Rüştiye Muallimi Mehmet Emin, Hacı Ömer Efendiler 20 kuruş iane ve 5 kuruş aylık taahhütle katılmışlardır TİTEA K.212 G.10 B.10- 3. Ekim 1909 tarihinde Gerede'de iane veren şahısların iane miktarları ve isimlerini içeren liste.

Temmuz 1325) tarihinde gerçekleştirdiği ilk kongresinde Cemiyet'in taşradaki şubelerin sayısı 29'u vilayet, 28'i liva, 56'sı kaza, 9'u nahiye merkezinde olmak üzere toplam 122 şube olarak açıklanmıştı[6]. 13 Temmuz 1911 tarihinde, kuruluşundan yaklaşık iki yıl sonra gerçekleştirilen ikinci kongresinde ise Donanma Cemiyeti Umumi Merkezi'ne bağlı toplam şube sayısı 46 müstakil merkez şube ve 331 bağlı şube olarak açıklanmaktaydı. Bu şubeler; Edirne, Erzurum, Adana, Ankara, Aydın, İzmit, Bitlis, Bursa, Bolu, Çatalca, Diyarbakır, Sivas, Samsun, Trabzon, Kastamonu, Kala-yi Sultaniye, Konya, Mamuretülaziz, Van, Basra, Bağdat, Bingazi, Beyrut, Cebel-i Lübnan, Cezayir-i Bahr-i Sefid, Hicaz, Halep, Resmo, Zor, Selanik, Suriye, Trablusgarp, Kıbrıs, Kudüs, Kandiye, Kosova, Medine-i Münevvere, Mısır, Manastır, Musul, Yanya, Yemen'de ayrıca Berlin ve Paris'te kurulmuşlardı[7].

İmparatorluğun tüm bölgelerinde ve şehbenderlikler aracılığıyla yurt dışında kendisine faaliyet alanı oluşturduğunu gördüğümüz Cemiyet'in önceliği Anadolu'ya verdiği anlaşılmaktadır. İstanbul dışındaki ilk örgütlenmesini Kastamonu Vilayeti ve Bolu Sancağı'nda gerçekleştirmiştir. İstanbul'a coğrafi yakınlığı olan bu iki bölgeden sonra hızla İzmit, Konya, Aydın, Bursa, Karesi, Ankara, Adana, Edirne, Diyarbakır ile diğer liva ve vilayetlerde teşkilatlanmasını sürdürdü.

İttihat ve Terakki Kulübü Cemiyet'in teşkilatını yaygınlaştırmasında önemli derecede destek verdi. Gizli bir siyasi dernek olarak kurulmuş olan ve 1913 Kongresi'ne kadar cemiyet olarak varlığını sürdürmüş olan İttihat ve Terakki, siyasi iktidarı ele aldığı 1913 Kongresi'nde yapısının içine sadece kişileri değil örgüt ve zümreleri de alacağı kararını verdiği bilinmektedir. Her tek parti rejiminde olduğu gibi İttihat ve Terakki de kendi patronajı altından yeni dernekler kurduğu gibi kendiliğinden kurulanları da desteklemişti[8]. İttihat ve Terakki tarafından yürütülen bu politikanın altında

[6] DM, sayı 6, Ağustos 1326/ 1910, s.492. DOMMC'nin 18 Ağustos 1909 (5 Ağustos 1325) tarihinden 13 Temmuz 1910 (30 Haziran 1326) tarihine kadar olan mali durumunu mübeyyen rapor; Bu tarihte doğrudan doğruya İstanbul Merkeze bağlı teşkil eden 322 mahalle ve daireler şubesi mevcuttu ve bu şubelere 36 binden fazla üye kayıtlı bulunmaktaydı. DM sayı 6, Ağustos 1326/ 1910, s.511. DOMMC Umumi Merkezi'nin 19 Temmuz 1325 (6 Temmuz 1325) tarihinden 13 Temmuz (30 Haziran 1326) tarihine kadar 360 günlük icraat ve muamelatı raporu.

[7] DM, sayı 18, Ağustos 1327/ Ağustos-Eylül 1911, s.1673. DOMMC Umumi Merkezi'nin 19 Temmuz 1910 (6 Temmuz 1326) tarihinden 13 Haziran 1911(30 Haziran 1327) tarihine kadar 326 günlük icraat ve muamelatını mübeyyen idare raporu; TİTEA K.232 G.8 B.8- 9.

[8] Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasal Partiler: İttihat ve Terakki, Bir Çağın, Bir Kuşağın; Bir Partinin Tarihi, C.3, İletişim yayınları, İstanbul, 2000, s.337.

kendi ideolojisini dernek ve cemiyetler aracılığıyla ülke geneline yayma kaygısının yattığı açıktır. İttihat ve Terakki'nin diğer cemiyetlerle olduğu gibi Donanma Cemiyeti'yle de yakından ilgilendiği, topluma nüfuz etmek ve ideolojisini yaygınlaştırmak için Cemiyet'ten yararlandığı gözlemlenmektedir[9]. Donanma Cemiyeti'nin taşra teşkilatlanması esnasında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin taşradaki şubelerinin desteğini aldığı görülmektedir. Bazı yerlerde cemiyet şubeleri İttihat Terakki Kulübü şubeleri tarafından kurulduğu gibi[10] bizzat Kulüp şubeleri aracılığıyla Donanma Cemiyeti adına iane toplanmıştı[11].

Dahiliye Nezareti ve İttihat ve Terakki Kulübü'nün desteği dışında teşkilatının yaygınlaştırılmasında, Cemiyet üyeleri tarafından İstanbul dışına yapılan bilgilendirme ve şube açma gezileri etkili bir yol olarak kullanıldı.

Yapılan ilk gezilerin amacı halkı Donanma Cemiyeti konusunda bilgilendirmek ve Cemiyet şubelerini tesis etmekti. Bu gezilerde bölge eşraf ve erkânı ile ilişki kurularak destekleri sağlandığı gibi verilen konferanslarla

---

[9] Cemiyet'in, nizamnâmesinde, bu dönemde kurulmuş olan birçok dernek gibi, "kesinlikle siyasetle uğraşmaz" hükmünü getirmekle beraber halka hitaben yayınladığı beyannâmelerde Abdülhamit dönemini istibdat dönemi olarak eleştirirken özgürlükçü bir dönem olarak II. Meşrutiyeti selamlamak ve "Bütün akvamın, Muhammedilerin, İsevilerin ve Musevilerin ülkenin geleceği için birlikte çalışmaları gerektiği" ifadesini kullanarak halka seslenip onları donanma için yardıma davet ederek (TİTEA K.223 G.22 B.22- 5. Konya Halkına hitaben yayınlanan beyanname) dönemin "Osmanlıcılık" ideolojisini desteklemek suretiyle İttihat Terakki'nin ideolojisini halka yaygınlaştırmaya çalıştığı söylenebilir.

[10] Bunlardan biri Konya Ereğli İttihat Terakki Kulübü tarafından teşkil olunan Donanma Cemiyeti Ereğli Şubesiydi. TİTEA K.224 G.5 B.5- 11. Ereğli İttihat Kulübü tarafından DOMMC Umumi Merkezi'ne gönderilen 10 Ocak 1910 (29 Kânunuevvel 1325) tarihli yazı.

[11] TİTEA K.224 B.5- 34. Hadımköy İttihat ve Terakki Kulübü tarafından Osmanlı İttihat ve Terakki Kulübü Dersaadet Merkezi Heyet-i İdaresine gönderilen Donanma Cemiyeti adına toplanan iane miktarını bildirir 30 Eylül 1909 (17 Eylül 1325) tarihli yazı; K224 B.5- 31 Topkapı İttihat ve Terakki Kulübü tarafından Tercüman-ı Hakikat Gazetesine gönderilen Donanma Cemiyeti adına toplanan ianeyi bildirir 26 Ağustos 1909 (13 Ağustos 1325) tarihli yazı; 1913 (1329) gibi ileri bir tarihte Donanma Cemiyeti'nin teşkilatını yaygınlaştırmış olduğu bir dönemde İttihat ve Terakki Merkez Heyetinin telgrafı üzerine Bandırma Şubesi harekete geçerek umum tüccar ve esnaf kaymakamın başkanlığı altında belediyede toplamış, müzakerat sonucu olarak iskele gelirlerinin bazı kısımlarının bütünü ve ihracatın dörtte biri bütün tüccarların rızasıyla taahhüt altına aldırılmıştı ve bir yıl içinde 4.500 gelir elde edilebileceği, memurların maaşlarını dörder taksitte vereceği Manyas Nahiyesinde hemen iane toplanılmasına başlandığı kaymakam ve Donanma Cemiyeti birlikte toplanılarak ayrıca iane toplanılmasının kararlaştırıldığı sadece iki üç gün içinde 150 kadar hazine tahvilatı donanma ianesine teberru ettirildiği ve daha fazla toplanmasına fevkalade gayret gösterildiği şube tarafından merkeze bildirilmekteydi (TİTEA K.225 B.15- 2). Elimizdeki bu örneklere birçok örnek daha eklemek mümkündür.

ve pazaryerlerinde yapılan yüz yüze konuşmalarla halkla birebir ilişkiye geçilerek, Donanma Cemiyeti hakkında bilgi verilmeye ve donanmanın gerekliliği konusunda duyarlılık yaratılmaya çalışılmıştı[12].

Bu gezilerden ilki Fazıl Berki Bey tarafından Bolu, İnebolu ve Kastamonu havalisine gerçekleştirildi[13]. Daha sonra Aydın Vilayeti'nde iane için teşvikte bulunmak amacıyla İzmir Mebusu Seyit Bey'in başkanlığında Manisa Mebusu Şekip Bey, İzmir Mebusu Nesim Mazelyah? Efendi, Tevfik Paşa, Barutçu Avadis Avadikyan ve Hay Levi Efendilerden oluşan seyyar bir heyet kurulduğu haberi günün gazetelerinde yer almıştı[14].

Teşkilatlanma yaygınlaştırıldıktan sonra da, gerek yeni şubeler kurmak gerekse var olanların teftişini sağlamak üzere diğer seyahatler de yapılmıştır ki bunlardan birisi de Donanma Cemiyeti İdare Heyeti Başkanı Hususi Kâtip Ziya Bey tarafından Hüdavendigar, İzmir, Ankara ve Konya Vilayetlerinin bazı şehirlerinde gerçekleştirilmişti[15].

Gezilerin söz konusu bölgelerle sınırlı tutulması, günün ulaşım koşullarının yetersizliği[16], bu bölgelerin görece İstanbul'a yakınlıkları, uzun süren bu gezilerin getirdiği mali külfet gibi nedenleri akla getirmekle birlikte

[12] TİTEA K.212 G.10 B.10- 15. DOMMC İnebolu Şubesi Başkanlığı tarafından Umumi Merkez'e gönderilen 23 Ağustos 1909 (10 Ağustos 1325) tarihli yazı.

[13] DM, sayı 18, Ağustos 1327/1911,s.1667, 1668. DOMMC Umumi Merkezi'nin 19 Temmuz 1910 (6 Temmuz 1326) tarihinden 13 Haziran 1911(30 Haziran 1327 gayesine) tarihine kadar 326 günlük icraat ve muamelatını mübeyyen idare raporu.

[14] Tanin Gazetesi, 18 Eylül 1325 /1 Ekim 1909.

[15] DM, sayı 18, Ağustos 1327/1911, s1667, 1668. DOMMC Umumi Merkezi'nin 19 Temmuz 1910 (6 Temmuz 1326) tarihinden 13 Haziran 1911(30 Haziran 1327) tarihine kadar 326 günlük icraat ve muamelatını mübeyyen idare raporu.

[16] Müfettiş raporlarında yol bozukluklarıyla ilgili sıkıntılardan söz edilmektedir. Bu sorun gerek teşkilatlanmanın yaygınlaştırılmasında gerekse teşkilatın denetiminin sağlanması konusunda en önemli etmenler arasındaydı. Örneğin fazıl Berki Bey bilgilendirme gezisi sırasında Düzce'den Ereğli'ye geçmekte zorlandığını raporunda canlı bir şekilde anlatmaktadır. Rapora göre Düzce'den Ereğli'ye geçiş için iki yol vardı. Bunlardan birisi Karadeniz'den sandalla geçişti ki, içinde bulunulan mevsimde bunun on saat süreceğini tahmin etmekteydi. Karayolu ise bozuktu ve yedi sekiz yerde denizle birleşen nehirleri geçmek tehlikeliydi. Ereğli'ye geçmek için vapur isteyen mutasarrıfın isteğinin karşılanıp karşılanmayacağı ise belli değildi (TİTEA K.212 G.10 B.10- 8. DOMMC Azası Fazıl Berki Bey tarafından Umumi Merkez'e Bolu'dan gönderilen 21 Ekim 1909 (8 Teşrinievvel 1325) tarihli 11 numaralı mektup) Daha sonraki gelişmelerden anlaşılacağı üzere mutasarrıfa bir römork ya da vapur gönderilmemesi üzerine Fazıl Berki Bey, Ereğli'ye İstanbul'dan vapurla geçmek üzere İstanbul'a geri dönmek gibi uzun bir yolu tercih etmek durumunda kalmıştı (TİTEA K.212 G.10 B.10- 7. DOMMC Azası Fazıl Berki Bey tarafından Umumi Merkez'e gönderilen 3 Kasım 1909 (21 Teşrinievvel 1325) tarihli 12 numaralı mektup).

teşkilatlanmanın seçilen bu bölgelerde başarıya ulaşabileceği düşüncesi de etkin rol oynamış olmalıdır.

Cemiyet'in taşra teşkilatı, nizamnâmesinin taşra teşkilatını düzenleyen beşinci kısmı gereğince mülki ve idari yapıya göre oluşturuldu. Buna göre vilayet, liva, kaza ve nahiye merkezlerinde birer şube kurulması karar altına alınmıştı[17]. Vilayet, liva, kaza ve nahiyelerde teşkil etmiş olan şubelerin yönetimi, vilayet, liva, kaza ve nahiye merkezlerinin umumi meclisleri tarafından seçilen ve merkez idare heyetine bağlı olarak çalışan şube idare heyetleri tarafından yürütülecekti[18]. Vilayet, liva, kaza ve nahiye merkezlerinin umumi meclisi ise Cemiyet Nizamnâmesi'nin yirmi beşinci maddesi gereğince heyetler ve seçilmiş meclis (meclis-i müntahaba) ve kanun çerçevesinde kurulmuş cemiyet ve kulüplerden seçilecek üçer kişiden oluşacaktı. Nahiyeler umumi meclisi ihtiyar heyetinden ibaretti.

Donanma Cemiyeti'nin kuruluşundan önce donanmaya gemi satın almak üzere kurulmuş olan yerel komisyonların Donanma Cemiyeti çatısı altında birleştirilmesini sağlamak en önemli sorunlardan birisiydi. Şube kurmak amacıyla İnebolu'ya gelen Fazıl Berki Bey'in ilk yapması gereken şeylerden birisi de "İnebolu İttihad-ı Milliye Bahriye Komisyonu" adıyla teşkil eden heyeti bir araya toplayarak kendilerini Donanma Cemiyeti ile birleşmeleri konusunda ikna etmek olmuştu. Daha sonra bu heyet oluşturan 23 kişiye heyet tarafından uygun bulunan dört kişi daha eklenmiş bu şekilde idare heyetini seçecek olan umumi meclis oluşturulmuştu[19].

İnebolu'daki teşkilatlanmadan sonra Kastamonu merkeze geçen Fazıl Berki Bey, burada Vali Beyle görüşmüş ve öncelikle Vali tarafından daha önce kurulmuş olan iane komisyonunun, taşra teşkilatı nizamnâmesine göre yeniden düzenlenmesi için, nizamnâme gereğince merkez şube idare heyetini seçecek olan Umumi Meclis'in nasıl oluşturulacağını karara bağlamıştı. Buna göre İttihat ve Terakki Cemiyeti, Ticaret Odası, Sanayi Mektebi Komisyonu, Rum Kilise Cemiyeti, Ermeni Kilise Cemiyeti, İdare Heyeti, Mahkeme Heyeti, Belediye Dairesi, Mecmu Askeri Kulübü, Maarif Meclisi olmak üzere on resmi heyetten üçer zatın istenmesiyle otuz kişilik

[17] TİTEA K.223 G.21 B.21(1- 2). DOMMC Nizamnâme-i Esasisi.
[18] Eğirdir'de mevcut idare meclisinin görev süresini tamamlaması üzerine, halk tarafından seçilen mahalli idare meclisi ve belediye idare meclisi ile Ziraat Bankası idare heyetinin bir araya gelerek gizli oyla Eğirdir Şubesi yeni idare heyetini seçmişlerdi. TİTEA K.215 G23 B.23- 8. Eğirdir Şubesi'nin 22 Haziran 1332 (5 Temmuz 1916) Tarihli Seçim Mazbatası.
[19] TİTEA K.212 G.10 B.10- 37. DOMMC Azası Fazıl Berki tarafından Umumi Merkez İdare Heyeti'ne İnebolu'dan gönderilen 12 Eylül 1909 (30 Ağustos 1325) tarihli 1 numaralı mektup.

Umumi Meclis oluşturulmuştu[20]. İdare heyeti Bu meclis tarafından seçildi[21].

Teşkilatlanma yapılırken, şube başkanları ve diğer üyelerin yörelerinin etkili ve sevilen kişileri arasından olmasına özellikle dikkat edilmekteydi. Eşraf ve diğer ileri gelenlerinin yanı sıra, ilgili mahallin müftü, kadı, kaymakam, askeri komutanları gibi devlet görevlilerinin şube başkanı olarak karşımıza çıkması az rastlanan bir durum değildir. Aynı şekilde Müslüman olmayan vatandaşlar arasından tüccarın, dini liderlerin Donanma Cemiyeti şubelerinde üyelik görevini üstlendikleri görülmektedir. Müslüman olmayan üyelerin sayısının düşüklüğü bölgedeki Müslüman-Gayrimüslim nüfus oranıyla bağlantılı olmalıdır.

Bilgilendirme gezilerinin dışında bizzat şubelerin teşvik heyetleri oluşturarak bulundukları şehrin mahallelerine göndermek, köylere varıncaya kadar halkı ianeye teşvik için görevli memur göndermek suretiyle Donanma Cemiyeti'nin amaçlarını yüz yüze halka anlatmaya çalışmaları önemli bir iane toplama yöntemiydi. Bu heyetler bulundukları şehrin mahallelerine dağılarak mahallenin durumuna göre cami, kilise ya da mektepte, mahallenin ihtiyar heyetini ve halkı topluyorlardı. Heyetten birisi tarafından Donanma İanesi'nin önemi hakkında bilgi verildikten sonra her bir heyet üyesi toplanan kadın ve erkeklerle bire bir görüşüp ne kadar donanma ianesi verebileceklerini, bu ianenin nakden ya da ayni, bir defada ya da aylık ne

[20] Umumi Meclisi oluşturan şahıslar: Vilayet Valisi Hüsnü Bey, Fırka Kumandanı Mirliva Naci Paşa, Uğurlu zade Münir Bey (İdare Heyeti Azası), Müderris Zühdü Efendi (İdare Heyeti Azası), Hacı Ziya Efendi (İdare Heyeti Azası), Maarif Baş Kâtibi Hüsnü Efendi (İdare Heyeti Azası), Ulemadan Salih Efendi, Belediye Reisi Necip Efendi, Tüccardan Toros Efendi (İdare Heyeti Azası), Artin Bakobiyan Efendi (idare heyeti azası), Misli Ağazade Mustafa Bey, Şeyh Uta? Efendi (idare heyeti ikinci reisi), Kolağası Selim Efendi, Defter-i Hakani Baş Kâtibi Cemil Bey, Latif Zade Vasfi Efendi, Yüzbaşı Mehmet Vahdeti Efendi (idare heyeti reisi), İsten? Zade Hacı Vasil Efendi, Tavukçuzade Ahmet Efendi (idare heyeti azası), Mahzarzade Mahir Efendi (idare heyeti azası), Ermeni Papazı Tanyos Efendi, Rum Papazı Efendi, Karaağazade Mehmet Efendi, İzbeliağazade Emin Bey, Papaz oğlu Yuvani? Efendi, Akdoğanlı Mehmed Ali Efendi, Altıntop Kastı Efendi, Eczacı İlya Efendi, Doktor Yorgaki Efendi, Agop Dedeyan Efendi. TİTEA K.212 G.10 B.10- 32. DOMMC Azası Fazıl Berki Bey tarafından Umumi Merkez'e gönderilen 20 Eylül 1909 (7 Eylül 1325) tarihli 4 numaralı mektup.

[21] TİTEA K.212 G.10 B.10- 28. Kastamonu Şubesi İdare Heyeti isim listesi: Başkan Yüzbaşı Vahdeti Efendi, İkinci Başkan Hazret-i Pir, Dergâhı Postnişini Şeyh Uta? Efendi, Sandukkâr Tüccardan Toros Efendi, Muhasebeci Tüccardan Artin Bakobiyan Efendi, Kâtip Hüsnü Efendi, Üyeler Maarif Baş Kâtibi ve İdadiye Mektebi Riyaziye Muallimi Hüsnü Efendi, Ulemadan İdadiye Mektebi ve Askeri Rüştiye muallimlerinden Ziya Efendi, Eşraftan Vilayet Meclisi İdare Azasından Münir Bey, Tüccardan Mahir Efendi, Tüccardan Ahmet Efendi.

suretle ödeneceğini öğrendikten sonra iane defterlerine kaydetmekle yükümlüydüler[22]. Örneğin Konya'da Obruk, Zovarık ve Akviran köylerine ahaliyi teşvik etmek üzere giden ulemadan Aksekili Mehmet Efendi ile tüccardan Hacı Kaymakzade Hacı Mahmut Efendi bu üç küçük köyden 500 lira nakit ile ayni eşya ve zahire toplamışlar, vilayet gazetesinde bu çalışmaları için kendilerine ve yardımları için köylülere teşekkür yazısı yayınlanmıştı[23].

Şubelerin kuruluşundan sonra yapılması gereken önemli ikinci konu halkın donanma ianesi konusunda ikna edilmesi olmuştur ki, Cemiyet tarafından düzenlenen ilk bilgilendirme gezisi esnasında Fazıl Berki Bey'in verdiği konferanslarla ve halkla yüz yüze yaptığı görüşmelerle bu konuda çaba harcadığı daha önce belirtilmişti. Bu gezi esnasında aynı zamanda civar köylerin ileri gelenlerini bularak onlarla görüşen fazıl Berki Bey köylere varıncaya kadar teşkilatlanmayı sağlayabilmiş bu konuda köylere yoklamaya çıkan zabitandan da yardım görmüştü. Seyahati hakkında Umumi Merkez'e gönderdiği mektuplardan birisinde halkın "Yaşasın Hükümet-i Meşrutamız" diye bağırdığından, ihtiyarların gözyaşı döktüğünden bahsetmekteydi. İnebolu'dan ayrılmadan önce 60 lira iane toplamış 4.000 kuruş aylık iane taahhüdü sağlamıştı[24].

Çeşitli gazetelerin yanı sıra[25] Cemiyet tarafından hazırlanarak vilayetlere gönderilen beyannameler[26] ve bizzat Cemiyet'in yayın organı

---

[22] TİTEA K.223 G.22 B.22- 4. Teşvik Heyetinde görevlendirilen Hacı Mehmet Efendiye Konya Merkez Şubesi tarafından gönderilen 10 Nisan 1910 (28 Mart 1326) tarihli görev yazısı.

[23] Babalık- Konya, 24 Mart 1327/ 6 Nisan 1911, sayı 25.

[24] TİTEA K.212 G.10 B.10- 39. DOMMC Müfettişi Fazıl Berki Bey tarafından 17 Eylül 1909 (4 Eylül 1325) tarihinde Kastamonu'dan Umumi Merkez'e gönderilen 3 numaralı mektup.

[25] Güçlü bir donanmaya olan ihtiyaç konusunun dönemin basınında sık işlenen konulardan birisi olması Donanma Cemiyeti'nin faaliyetlerini yürütebilmek için uygun bir ortam yarattığı söylenebilir.

[26] Halka hitaben yayınlanan bu beyannameler iki açıdan önem arz etmekteydiler. Öncelikle vatan ve namus kavramlarından yola çıkılarak halkın donanmaya yardım konusunda duyarlılığı arttırılmaya çalışılmaktaydı. İkinci olarak dönemin haberleşme kaynakları özellikle taşrada kısıtlıydı ve halka bu beyannamelerle ulaşılmaktaydı. Teftiş amacıyla Akşehir'de bulunan DOMMC Umumi Merkezi müfettişinin 21 Ekim 1911 (8 Teşrinievvel 1327) tarihinde Umumi Merkez Azası Şefik Beye gönderdiği mektupta, Akşehir'de üç bin haneye sadece yedi gazete girdiğinden ahalinin kendisine "Vatan tehlikedeymiş, doğru mu?" diye sorduğundan ve gamsız olduklarından bahsetmekteydi. TİTEA K.225 G.14 B.14. Teftiş amacıyla Akşehir'de bulunan DOMMC Umumi Merkezi Müfettişi tarafından, 21 Ekim 1911 (8 Teşrinievvel 1327) tarihinde, Umumi Merkez Azası Şefik Beye gönderilen mektup; Konya Merkez Şubesi'nin kuruluşundan hemen sonra halka hitaben yayınlanan beyannamede, Abdülhamit dönemine atıfta bulunularak, istibdat döneminde donanmanın havuzlarda çürüdüğü, henüz ülkeden ayrılmış olan Balkan devletlerinin bir araya gelerek yeni bir harita

olan Donanma Mecmuası[27] bilgi ve habere ulaşma olanaklarının çok sınırlı olduğu bu dönemde önemli propaganda araçlarındandı[28]. Donanma Mecmuası şubeler aracılığıyla çok yaygın bir dağıtım ağına sahipti ve neredeyse en ücra köylere varıncaya kadar dağıtımı yapılabilmekteydi[29]. Dergi denizcilikle ilgili teknik konulardan edebiyat alanına, kadının toplum içindeki yerinden, yurt sevgisine kadar birçok konuda yayın yaparken Cemiyetin amaçlarının halka anlatılmasında en etkili araçlardan birisi oldu.

Donanma Mecmuası, halkın Cemiyet'in faaliyetlerini izlediği ve hesap bilânçolarının mecmuada yayınlanması nedeniyle aynı zamanda Cemiyet'i denetleyebildiği önemli bir araçtı. Donanma Mecmuası'nda aynı zamanda "İhtilasat" başlığı altında Cemiyet içinde meydana gelen suiistimallerin, yolsuzlukların ve bu konuların nasıl çözüldüğü hakkında halka bilgi verilmesi[30], Cemiyet'in halkın güvenini kazanmak için açıklık politikası izlemesi olarak değerlendirilebilir

İane verenlerin isimleri gerek gazeteler gerekse Donanma Mecmuası tarafından yayınlanmaktaydı. İsimlerinin yayınlanması ahali tarafından önemsenen bir husustu ve şubelerin isimlerin yayınlanması konusunda Umumi Merkez'le yaptıkları yazışmaların azımsanmayacak derecede olduğu görülmektedir. Yapılan hemen her yardım şubeler tarafından gazeteler aracılığıyla ilan ettirilmekteydi. Dönemin yerel gazetelerinde, bölgenin Donanma şubelerinin faaliyetlerini, bölge halkının yardımlarını, aksaklıklarla ilgili şikâyetleri izlemek mümkün olabilmektedir[31].

---

oluşturmak emelinde oldukları, donanma olmaksızın ülkenin geleceğinin korunamayacağı, hürriyete mazhar olunan bu dönemde ülkenin bütün akvamının; Muhammedilerin, İsevilerin ve Musevilerin ülkenin geleceği için birlikte çalışmaları gerektiği ifade edilerek donanma için halktan yardım istenmekteydi

[27] Dergi Mart 1326/ Mart 1910 tarihinden 1 Mart 1335/ 1 Mart 1919 tarihine kadar 191 sayı olarak yayınlanmıştır. Donanma Mecmuası üzerine bir inceleme için bkz. Zehra Çakmaktepe, Donanma Mecmuası, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2002.

[28] İncelediğimiz dönemde özellikle taşrada bilgiye ve habere ulaşma olanakları çok fazla sınırlıydı. Örneğin Teftiş amacıyla Akşehir'de bulunan DOMMC Umumi Merkezi Müfettişi, 21 Ekim 1911 (8 Teşrinievvel 1327) tarihinde Umumi Merkez Azası Şefik Beye gönderdiği mektupta, Akşehir'de üç bin haneye sadece yedi gazete girdiğinden, ahalinin kendisine "vatan tehlikedeymiş, doğru mu?" diye sorduğundan bahsetmekteydi. TİTEA K.225 G.14 B.14.

[29]Örneğin, İzmir'de Seydiköy Nahiyesine bağlı on bir köy ahalisi Donanma Mecmuası'na kayıt olmak üzere her bir mecmuanın senelik abone bedeli 48 kuruştan toplam 528 kuruşu Cumaabad Köyü Karakol Kumandanı Recep Çavuş aracılığıyla İzmir Merkez Şubesine göndermişlerdi TİTEA K.278 G.15 B.15, 15- 1. İzmit Merkez Şubesi tarafından ODC Umumi Merkezine gönderilen 27 Şubat 1915 (14 Şubat 1330) tarihli yazı.

[30] DM, sayı 29, Temmuz 1328/ 1912, s.203 DOMMC İdare Heyeti tarafından kararlaştırılarak yerine getirilen hükümlerin özeti.

[31] Konya Vilayetinde haftada iki gün yayınlanan Babalık Gazetesinden bazı örnekler vermek gerekirse, Gazetenin 6 Nisan 1911 (24 Mart 1327) tarihli nüshasında Donanma Cemiyetiyle

Örgütün kendisi içinde kurduğu denetleme sistemiyle de böylesi geniş bir teşkilatta doğabilecek kötüye kullanmaların önüne geçilmeye çalışıldığı görülmektedir. Halktan gelen her türlü şikâyet üzerinde titizlikle durulmakta[32] ve sebep olanlar için yargı yoluna gidilmekteydi[33].

---

ilgili tam üç haber yer almaktadır. Bunlardan birisi donanmaya verdikleri ianeden dolayı Obruk, Zovarık, Akviran köyleri ahalilerine teşekkür yazısıdır. Bir diğerinde Akşehir ve Karaağaç Kaymakamlarına ve Antalya İane Komisyonu Başkanına iane toplanmasında gösterdikleri üstün çalışma için DOMMC Umumi Merkezinin takdir haberi yer almaktadır. Sonuncusunda ise Meclis'in, Donanma komisyonları tarafından çekilecek telgraflardan ücret alınmaması kararına rağmen Telgraf ve Posta Umumi Müdürlüğünün tebligatında gecikme olması nedeniyle Konya Vilayetinde yaşanan sıkıntıya ilişkindir. 10 Nisan 1911 (28 Mart 1327) tarihli 26. sayısında Konya Merkez Donanma Komisyonu azalarından Mehmet Efendinin, komisyonun yeterince varlık gösteremediği gerekçesiyle istifa ettiği haberi vardır. 24 Nisan 1911 (11 Nisan 1327) tarihli 30. sayıda Donanma adına bir önceki yıl merkez köylerden verilen zahirenin henüz alınmamış olması nedeniyle saklanmasında bazı köylülerin zorluk çektikleri ve ellerindeki zahireyi bir başka hayır işine vermeyi düşündüklerine dair Konya Merkez Şubesinin dikkati çekilmektedir. Gazetenin hemen her sayısında Donanma şubesini ilgilendiren bir haber yer almaktadır.

[32] Örneğin Ereğli Şubesinin 12 bin kuruşu geçen bir meblağın açık çıktığı iddiasıyla, bir hamiyet sahibi imzasıyla Hafız Ali tarafından şube hesabını incelemek üzere merkezden bir kişi gönderilmesi ya da konuyla ilgili emir verilmesi istenmiş bu şikâyet üzerine 6 Nisan 1912 tarihinde Bolu Mutasarrıflığının Ziraat Bankası memuru Ziya Bey'e yaptırdığı incelemede cemiyet hesabında herhangi bir suiistimale rastlanmadığı tespit edilmişti. (TİTEA K.211 G.22 B.22- 25. Hafız Ali isimli şahsın Karadeniz Ereğlisi Donanma Şubesi hakkında 1 Mart 1327 tarihli şikâyet yazısı; TİTEA K.211 G.22 B.22 (27-28). Bolu Mutasarrıfı'nın DOMMC Umumi Merkezine gönderdiği 6 Nisan 1912 (24 Mart 1328) tarihli yazı.) Ancak her şikâyet konusunun da asılsız olmadığı burada belirtilmelidir. Örneğin Çal Donanma Şubesi veznedarı unvanı altında hareket eden Çal Belediye Başkanı'nın yolsuzluk yaptığına dair şikayet üzerine bölgeye gönderilen müfettiş burada 45 gün süreyle köyleri dolaşarak olayı soruşturmuş ve Derviş Bey'in işten el çektirilmesi sonucuna varmıştı. Anlaşıldığı üzere bölgede toplanan Donanma ianesinden başka, harbiye, Hilal-i Ahmer, Müdafaa-i Milliye, gönüllü, telefon ianesi gibi birçok ianede Derviş Bey'in parmağı vardı ve toplanan ianeye fesat karıştırılıyordu. TİTEA K.217 G.16 B. 16 (2-3) 1 Haziran 1915 tarihli Müfettiş Raporu; TİTEA K.217 B.16 (29, 30), B.16 (75-118). Müfettiş Fevzi Bey'in köylülerden aldığı ifadeleri içeren defter.

[33] Cemiyet'in kuruluş tarihi olan 19 Temmuz 1909 tarihinden sonra, İzmir Merkez Şubesi'nde ortalama bir yıl içinde beş ayrı idare heyeti seçilmiştir ki nizamnâme esaslarına göre idare heyeti seçimlerinin iki yılda bir yapılması gerekmektedir. Bu durum idare heyetlerinin güvenirliliklerini kaybetmelerinden ileri gelmiştir. Bu dönemde oluşmuş olan iki idare heyeti hakkında yargı yoluna gidilmişti. TİTEA K.211 B.21. 30 Eylül 1326 tarihli İzmir Merkez Şubesi Hesabını Tetkik Raporu; TİTEA K.221 G.13 B.13 (1- 9) İzmir Merkez Şubesi eski Muhasebecisinin şube ile ilgili şayialar hakkındaki açıklamalarını içeren 3 Temmuz 1910 (20 Haziran 1326) tarihli raporu; İzmir Şubesi Azasından İstepan Kubar'ın Umumi Merkez'e gönderdiği, sandığa teslim edilmeyen iane gelirinden bahsettiği ve zimmette kalan bu paraların sandığa teslim edilmedikçe komisyonda kalmasının mümkün olmadığını ifade ettiği yazı ilgi çekicidir. TİTEA K.211 G.21 B.21.

Kamusal alandaki faaliyetlerin kontrolü II. Meşrutiyet yönetiminin de üzerinde durduğu konulardan birisiydi. Bu bağlamda ülkenin birçok yerinde çeşitli nedenlerle yürütülmekte olan iane kampanyalarının bir kargaşa yaratmaması amacıyla yapılan bir hukuki düzenleme olarak Cem'-i İanat Talimatnamesi yürürlüğe konulmuştu. Bu talimatnameyle gönüllü faaliyet alanı denetim altına alındı. Talimat, konserler, tiyatro oyunları, çeşitli toplu eğlenceler, kermes ve benzeri faaliyetleri kapsamı içine almaktadır[34]. Bu faaliyetler Donanma Cemiyeti'nin iane toplamak amacıyla başvurduğu yöntemler arasında olmuştur[35].

Donanma için yardım toplamak amacıyla kurulan Cemiyet'in, amacını gerçekleştirmek için ülkenin genelinde bir örgütlenme ağı kurarken, özellikle ekonomik olarak güçlü bölgelerde çalışmalarını yoğunlaştırdığı görülmektedir. İstanbul'a yakın olan bölgelerde sağlanabilen güçlü bir örgütlenmenin, özellikle Anadolu'nun Doğu bölgelerinde aynı düzeyde gerçekleştirilemediği anlaşılmaktadır. İlk kurulan şubelerden biri olduğunu söyleyebileceğimiz Bitlis Şubesi 1912 yılına gelindiğinde çalışanlarının masraflarını dahi karşılayamayacak durumdaydı[36]. Bunun yanı sıra Aydın Vilayeti'nden yüksek düzeyde gelir sağlanması umulduğu gibi bu istenilen düzeyde olmasa da sağlanabilmişti. Ekonomik bütünlük için gereken koşulların oluşmadığı İmparatorlukta herhangi bir iane çalışmasının da aynı bütünlük içinde yürütülemeyeceği aşikârdır.

Bölgeler arasındaki farklılığın ortaya konulmasında, örneğin Mayıs/Haziran 1913- Mayıs/Haziran 1914 (Haziran 1329 – Mayıs 1330) tarihleri arasında Cemiyet şubeleri tarafından toplanan ianenin bölgelere

---

[34] Özbek, age, s. 292.

[35] Sinema ve tiyatro gösterileri Donanma Cemiyeti için bir gelir kaynağı olmakla birlikte halkın bu alandaki ihtiyacını da hissedilir derecede karşılamış olmalıdır. Bu konuda halktan Cemiyet'e yapılan başvurular da söz konusu olmaktaydı. Konya Sanayi Mektebi müdürü bunlardan birisiydi. Müdür bey ilgili yazısında, Konya'da sinemada gösterilen filmlerin Almanya ve Avusturya'dan gönderilen harp filmleri olduğu, bir bölümünün Avrupa yaşam tarzına dair şeyler olduğundan bahisle, halkın kendi mevcudiyetine dair sinema filmlerinin gönderilmesini Umumi Merkez'den talep etmekteydi. TİTEA K.271 G.8 B.8. Konya Sanayi Mektebi Müdürü tarafından DOMMC Umumi Merkezi'ne gönderilen 16 Ocak 1916 (3 Kânunusani 1332) tarihli yazı.

[36] 1328/1912 yılında Bitlis Merkez Şubesine iane için katılım olmaması nedeniyle, şubede görevli kâtip ve veznedar maaşlarının mülhakattan gelen ianenin yüzde onundan karşılanması için Umumi Merkez'den izin istenmekteydi TİTEA. K. 225 G.20 B.20 -40. Bitlis Valiliği tarafından DOMMC Umumi Merkezi'ne gönderilen 19 Mayıs 1912 (6 Mayıs 1328) tarihli yazı.

göre dağılım farkını göstermek bizlere bu konuda bir fikir verecektir. Buna göre bu bir yıllık süre içerisinde toplanan ianenin bölgelere göre dağılımı şu şekildedir[37]:

	kuruş-para
Aydın Vilayeti	4.845.086,34
Konya Vilayeti	4.346.936,21
Kastamonu Vilayeti	2.495.817,15
Trabzon Vilayeti	1.444.482,35
Edirne Vilayeti	1.270.015, 15
Hüdavendigar Vilayeti	1.165.908,20
Karesi Mutasarrıflığı	795.004,28
İzmit Mutasarrıflığı	667.930,30
Bolu Mutasarrıflığı	524.573,30
Samsun Mutasarrıflığı	415.173
Adana Vilayeti	388.275,15
Kalayı sultaniye	349.370, 30
Ankara Vilayeti	311.226,15
Sivas Vilayeti	221.795,05
Bitlis Vilayeti	68.650,30
Mamüretülaziz	40.961,14
Erzurum	22.249,28
Diyarbakır	18.800,00
Urfa Şubesi	13.468,00
Van Vilayeti	10.843,35

Aydın ve Konya Vilayetlerinin yıllık dört milyon kuruşu aşan miktarlarda iane vermiş olmalarıyla ön sıralarda yer aldıkları görülmektedir. İki buçuk milyon kuruşa yaklaşan meblağla Kastamonu Vilayeti üçüncü sırada gelmektedir. Trabzon, Edirne ve Hüdavendigar yıllık bir milyon kuruşun üzerinde iane veren vilayetler arasındadır. Karesi, İzmit ve Bolu

[37] TİTEA Mayıs/Haziran 1913- Mayıs/Haziran 1914 (Haziran 1329 – Mayıs 1330) iane gelir kayıtlarını gösterir defter.

mutasarrıflıkları yılda 500 bin kuruş üzerinde iane verirlerken, Van Vilayeti 10.843 kuruş 35 para, Urfa 13.468 kuruş, Diyarbakır 18.800 kuruş, Erzurum 22.249 kuruş 28 para, Mamüretülaziz 40.961 kuruş 14 parayla yıllık 50 bin kuruş iane verebilen bölgeler arasında yer almaktadır.

Cemiyet, temel işlevi olan iane toplamayı gönüllülük esasına göre yürütmeyi prensip olarak kabul ettiğini açıklamıştı[38]. Bununla beraber bazı uygulamalar iane toplamada gönüllülük esasının dışına çıkıldığına dair kuvvetli deliller sunmaktadır. Çıkarılan geçici bir kanunla, bütün devlet memurlarının Aralık 1913 maaşları tutarını bir yıllık taksit halinde donanma için vermeleri zorunlu hale getirilmişti. Sebze pazarında satılacak ürünlerden yarısı cemiyete kalmak üzere vergi alınmasının idare meclisince karar altına alınmaktaydı. 1913 ve 1914 yıllarında aşardan dörtte bir oranında Müdafaa-i Milliye Cemiyetiyle birlikte Donanma Cemiyeti adına da iane alınabilmekteydi. Sıklıkla olmamakla beraber iane toplama çalışmaları esnasında, hukuki bir temeli olmaması ve engellenmeye çalışılmasına rağmen esnaf üzerinde baskı uygulanabilmekteydi[39]. Donanma İanesi toplanmasına karşı halk arasında yaygın olmamakla birlikte tepki gösterildiği zamanlar olduğu da gözlemlenmektedir[40]. Tepkilerin 1914 tarihi

[38] İane kavramı içerisinde gönüllülük ifadesini barındırmakla beraber on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun yürürlüğe koyduğu bazı vergileri "iane vergisi" olarak adlandırdığı burada belirtilmelidir. Bu vergilerden en bilineni Maarif Vergisidir. Hükümet böylece eğitim finanse etmeyi planlamıştı. Böylece Osmanlı kamuoyunda "iane" kavramının algılanışında gönüllülük ve zorunluluk sınırları ortadan kalkmış olduğunu söyleyebiliriz. Nadir Özbek, Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet: Siyaset, İktidar ve Meşruiyet 1876-1914, İletişim yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2004, s.255-256.

[39] Bandırma Donanma Cemiyeti İdare Heyeti'nin girişimiyle, Bandırma iskelesinden yapılan ithalat ve ihracattan belediye dairesi tarafından alınmakta olan ücretin bazılarından yarım, bazılarından dörtte bir oranında tanzim edilecek tarife üzerinden bir yıl süreyle Donanma İanesi alınması için tüccarın onayının alınarak. Ocak 1913-Aralık 1913 tarihleri arasında 280.782 kuruş gelir sağlanmıştı Harbin devam etmesi nedeniyle iskeleden alınan ianenin devam ettirilmesi için yüzü aşkın sayıda tüccara muvafakat name imzalatılmakla birlikte, muvafakat name imzalamak istemeyen ve diğer tüccarları da bu konuda teşvik etmeye çalışan bakliye tüccarlarından Hacı Ahmet Efendi Kaymakamlığa çağırtılarak kendisiyle sert olduğu anlaşılan bir tonla konuşulmuş ve muvafakat name imzalatılmıştı. TİTEA K.218 B.13- 11. Bandırma Şubesi teftiş raporu.

[40] Beyşehir Şubesi ikinci başkanının 6 Ağustos 1914 tarihinde Umumi Merkez'e gönderdiği yazıda (TİTEA K.218 G.24 B.24-7) kaza eşrafından Sülesli Şükrü ve oğlu Şefik Efendilerin, toplanan bulgur ve benzeri askeri levazımın Sirkeci' de satılarak parasının cebe atıldığı, Donanma İanesi'nin kimin elinde olduğunun bilinmediği şayiasını yayarak, Müdafaa-i Milliye ve İane-i Milliye Cemiyetleri'nin hilafına olarak halkı etkilemeye çalıştıkları, gösteriler düzenledikleri ve üzerlerine düşen ianeyi ödemeyi reddettiklerinden şikâyet etmekte ve bu nedenle vilayet tarafından kendilerine ayrılan 3.300 liradan sadece 2.300 lirasının toplanabildiğini, 1000 liranın bakaya kaldığını bildirmekteydi. Ancak Bu dönemde seferberlik

gibi Cemiyet'in kuruluşundan bir hayli zaman geçtikten sonra ortaya çıkması Cemiyet'in adının bu tarihe gelindiğinde bazı yolsuzluk olaylarıyla yıpranmış olması ve bu tür tepkiler için uygun bir zeminin de oluşmuş olduğu izlenimini doğurmaktadır. 1916 yılında bölgede incelemede bulunan Mülkiye Müfettişinin, Konya Valisi Celal Bey'in iane kampanyası sırasında kanunları ihlal ettiği sonucuna vardığı bilinmektedir[41].

Sonuç olarak söylenmelidir ki, Donanma Cemiyeti Anadolu'da sistemli bir şekilde teşkilatlanabilmiş ve 1909 yılında kuruluşundan 1914 yılına kadar faaliyetlerini başarıyla sürdürmüştür. Bu tarihten Bahriye Nezareti'ne devredildiği 1 Şubat 1919[42] tarihine kadar ise teşkilatın ismen mevcudiyetini korumakla beraber fiili olarak etkinlik gösteremediği anlaşılmaktadır. Aydın, Konya, Kastamonu, Trabzon, Edirne, Hüdavendigar gibi ekonomik yönden güçlü vilayetlerde güçlü bir teşkilatlanma ağı kurarken; Bitlis, Mamüretülaziz, Urfa Van, Diyarbakır, Erzurum gibi bölgelerde aynı başarıyı yakalayamadığı gözlemlenmektedir. Gönüllülük esasına göre iane topladığını açıklamakla beraber, Donanma İanesi'nin zorunlu bir ödeme şekline dönüştüğü durumlar da söz konusu olmuştur*.

Kaynakça

Babalık- Konya (sayı 25, 24 Mart 1327/ 6 Nisan 1911; sayı 26, 28 Mart 13327/ 10 Nisan 1911; sayı 30, 11 Nisan 1327/ 24 Nisan)

Çakmaktepe, Zehra, Donanma Mecmuası, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, 2002

Donanma Mecmuası (sayı 1, Mart 1326/1910; sayı 6, Ağustos 1326/ 1910; sayı 18, Ağustos 1327/ Ağustos-Eylül 1911; sayı 29, Temmuz 1328/ 1912)

Gök, Nurşen, Donanma Cemiyeti'nin Anadolu'da Örgütlenmesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2007

Özbek, Nadir, Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyal Devlet: Siyaset, İktidar ve Meşruiyet 1876- 1914, 2. baskı, İstanbul, 2004

Özçelik, Selahittin, Donanma-yı Osmanî Muavenet-i Milliye Cemiyeti, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000

---

nedeniyle ianelerin belirlenen düzeyde toplanamadığı bilinmektedir ki Beyşehir Kaymakamı da olayla ilgili verdiği raporda bu noktaya dikkat çekmişti (TİTEA K.218 G.24 B.24- 3. Beyşehir Kaymakamlığı tarafından DC Umumi Merkezine gönderilen yazı).

[41] Özbek, age., s. 302.

[42] Özçelik, age, s.228.

* Ayrıntılar Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde DTCF yakınçağ tarihi Anabilim Dalı'nda tamamladığımız "Donanma Cemiyeti'nin Anadolu'da Örgütlenmesi" adlı doktora tezinde yer almaktadır.

Tanin Gazetesi, 18 Eylül 1325 /1 Ekim 1909

Tunaya, Tarık Zafer, Türkiye'de Siyasal Partiler: İttihat ve Terakki, Bir Çağın, Bir Kuşağın; Bir Partinin Tarihi, C.3, İletişim yayınları, İstanbul, 2000

Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTEA) Mayıs/Haziran 1913- Mayıs/Haziran 1914 (Haziran 1329 – Mayıs 1330) iane gelir kayıtlarını gösterir defter.

TİTEA K.211 G.21 B.21- İzmir Şubesi Azasından İstepan Kubar'ın Umumi Merkez'e gönderdiği yazı.

TİTEA K.211 B.21. 30 Eylül 1326 tarihli İzmir Merkez Şubesi Hesabını Tetkik Raporu.

TİTEA K.211 G.22 B.22-25. Hafız Ali'nin Karadeniz Ereğlisi Donanma Şubesi hakkında 14 Mart 1911 tarihli şikâyet yazısı.

TİTEA K.211 G.22 B.22 (27-28). Bolu Mutasarrıfı'nın DOMMC Umumi Merkezine gönderdiği 6 Nisan 1912 tarihli yazı.

TİTEA K.212 G.10 B.10-3. Ekim 1909 tarihinde Gerede'de iane veren şahısların iane miktarları ve isimlerini içeren liste.

TİTEA K.212 G.10 B.10-7. DOMMC Azası Fazıl Berki Bey tarafından Umumi Merkez'e gönderilen 3 Kasım 1909 tarihli 12 numaralı mektup

TİTEA K.212 G.10 B.10-8. DOMMC Azası Fazıl Berki Bey tarafından Umumi Merkez'e Bolu'dan gönderilen 21 Ekim 1909 tarihli 11 numaralı mektup.

TİTEA K.212 G.10 B.10-15. DOMMC İnebolu Şubesi Başkanlığı tarafından Umumi Merkez'e gönderilen 23 Ağustos 1909 tarihli yazı.

TİTEA K.212 G.10 B.10- 28. Kastamonu Şubesi İdare Heyeti isim listesi.

TİTEA K.212 G.10 B.10-32. DOMMC Azası Fazıl Berki Bey tarafından Umumi Merkez'e gönderilen 20 Eylül 1909 tarihli 4 numaralı mektup.

TİTEA K.212 G.10 B.10-37. DOMMC Azası Fazıl Berki tarafından Umumi Merkez İdare Heyeti'ne İnebolu'dan gönderilen 12 Eylül 1909 tarihli 1 numaralı mektup.

TİTEA K.212 G.10 B.10-39. DOMMC Müfettişi Fazıl Berki Bey tarafından 17 Eylül 1909 tarihinde Kastamonu'dan Umumi Merkez'e gönderilen 3 numaralı mektup.

TİTEA K.215 G23 B.23-8. Eğirdir Şubesi'nin 22 Haziran 1332 Tarihli Seçim Mazbatası.

TİTEA K.217 G.16 B. 16 (2-3). 1 Haziran 1915 tarihli Müfettiş Raporu. TİTEA K.217 B.16 (29, 30), B.16 (75- 118). Müfettiş Fevzi Bey'in köylülerden aldığı ifadeleri içeren defter.

TİTEA K.218 G.1 B.1-32. Diyarbakır Valiliği tarafından Dâhiliye Nezaretine gönderilen 26 Haziran 1914 (13 Haziran 1326) tarihli yazı.

TİTEA K.218 G.13 B.13- 11. Bandırma Şubesi teftiş raporu.

TİTEA K.218 G.24 B.24-3. Beyşehir Kaymakamlığı tarafından DC Umumi Merkezine gönderilen yazı.

TİTEA K.218 G.24 B.24- 7. Beyşehir Şubesi ikinci başkanının 6 Ağustos 1914 tarihinde Umumi Merkez'e gönderdiği yazı.

TİTEA K.221 G.13 B.13 (1- 9). İzmir Merkez Şubesi eski Muhasebecisinin şube ile ilgili şayialar hakkındaki açıklamalarını içeren 3 Temmuz 1910 tarihli raporu.

TİTEA K.223 G.21 B.21(1- 2). DOMMC Nizamnâme-i Esasisi.

TİTEA K.223 G.22 B.22- 4. Teşvik Heyetinde görevlendirilen Hacı Mehmet Efendiye Konya Merkez Şubesi tarafından gönderilen 10 Nisan 1910 tarihli görev yazısı.

TİTEA K.223 G.22 B.22- 5. Konya Halkına hitaben yayınlanan beyanname.

TİTEA K.224 G.5 B.5- 11. Ereğli İttihat Kulübü tarafından DOMMC Umumi Merkezi'ne gönderilen 10 Ocak 1910 tarihli yazı.

TİTEA K224 B.5- 31. Topkapı İttihat ve Terakki Kulübü tarafından Tercüman-ı Hakikat Gazetesine gönderilen Donanma Cemiyeti adına toplanan ianeyi bildirir 26 Ağustos 1909 (13 Ağustos 1325) tarihli yazı.

TİTEA K.224 B.5- 34. Hadımköy İttihat ve Terakki Kulübü tarafından Osmanlı İttihat ve Terakki Kulübü Dersaadet Merkezi Heyet-i İdaresine gönderilen Donanma Cemiyeti adına toplanan iane miktarını bildirir 30 Eylül 1909 tarihli yazı.

TİTEA K.224 B.5- 34 Hadımköy İttihat ve Terakki Kulübü tarafından Osmanlı İttihat ve Terakki Kulübü Dersaadet Merkezi Heyet-i İdaresine gönderilen Donanma Cemiyeti adına toplanan iane miktarını bildirir 30 Eylül 1909 tarihli yazı.

TİTEA K.225 G.14 B.14. Teftiş amacıyla Akşehir'de bulunan DOMMC Umumi Merkezi Müfettişi tarafından, 21 Ekim 1911 tarihinde Umumi Merkez Azası Şefik Beye gönderilen mektup.

TİTEA K.225 B.15- 2. ittihat Terakki Kulübü Bandırma Şubesi'nin Merkeze göndermiş olduğu yazı.

TİTEA. K. 225 G.20 B.20 -40. Bitlis Valiliği tarafından DOMMC Umumi Merkezi'ne gönderilen 19 Mayıs 1912 (6 Mayıs 1328) tarihli yazı.

TİTEA K.232 G.8 B.8- 9.

TİTEA K.271 G.8 B.8. Konya Sanayi Mektebi Müdürü tarafından DOMMC Umumi Merkezi'ne gönderilen 16 Ocak 1916 tarihli yazı.

TİTEA K.278 G.15 B.15, 15- 1. İzmit Merkez Şubesi tarafından Umumi Merkeze gönderilen 27 Şubat 1915 tarihli yazı.

TİTEA K.285 G. 22 B.22. Dâhiliye Nezareti tarafından Osmanlı Donanma Cemiyeti'ne gönderilen isim değişikliği ile ilgili Padişah emrinin çıktığını bildiren 21 Şubat 1913 tarihli yazı.